

OMRÅDET VED DEPOT NORDFALSTER

Borrehus

Falsters nordøstlige hjørne har siden middelalderen været overfartssted til Møn. Der blev herfra, hvor skoven endte i begyndelsen af 1700-tallet, også udskibet brænde, træ og landbrugsprodukter. Under svenskekrigene i 1600-tallet blev der på stedet anlagt et større skanseanlæg, som stadig er delvist synligt.

Ved færgestedet blev der i 1705 anlagt en færgegård, der både var kro og bolig for færgemanden. Den brændte i 1731, hvorefter der blev opført en ny, der fungerede som kro indtil 1879. Det er huset på

Gammel Færgevej 6. Rejsestalden er fra omkring 1860. Færgemandens Hus på Gammel Færgevej 8 er opført 1836 inde i Grønsund Skanse. Syd for Færgegården ligger to lodshuse på Gammel Færgevej 2 og 4. Begge er opført i 1871. Fyret sydfor er ligesom fyret på Hestehoved opført 1891.

Umiddelbart vest for Færgemandens Hus står en sten med inskriptionen "Her lå Borrehuset 1705-1731. Tomten udgravet 1941. Beboet af Marie Grubbe 1705-1718."

83

Den nye færgekro med rejsestald

Stenen er sat 1944 på foranledning af Axel Petri, der boede i den nye færgegård ved tomten og i 1941 gav sig i kast med at kortlægge færgegården, som var blevet en del af også den lokale historie. Inskriptionen "Beboet af Marie Grubbe 1705 - 1718" er først tilføjlet i 1990, for man fandt det ved rejsningen upassende at gravere et navn på en sten, der ikke var et gravmæle.

Mod slutningen af århundredet var det blevet anderledes, men året 1718 er ikke retvisende, for en

gruppe lokalhistorikere fandt senere ud af, at Marie Grubbe flyttede til Ugledige i 1717.

Det er selvsagt legenden om Marie Grubbe, der fik beboeren på den nye færgegård til at afdække lidt mere af dens dragende mystik.

Beretningen om en adelsfrue gift med selveste Kong Frederik III's søn (til venstre hånd Margrethe Pape) Ulrik Frederik Gyldenløve og som længe efter sad her på færgegården alene, satte sig spor i Ludvig Holbergs sind. Under en pest i 1711 flygtede han fra

84

Mindestenen sat i 1944 efter Axel Petris udgravning af tomten efter den gamle færgegård

København og endte i færgekroen på Falster, hvor han traf Marie alene hjemme. Hun berettede sin historie for unge Ludvig.

Mange år senere tog han beretningen frem i sine Epistler nr. 89 om mærkelige ægteskaber, der udkom 1748. Man fornemmer her, at han mest har hovedrysten tilovers for Marie Grubbes fravalg af livet på toppen af samfundet.

Tankerne frembragt i oplysningstidens smeltedigel om det mærkelige ægteskab skulle inspirere senere

forfattere som Steen Steensen Blicher i "Brudstykker af en Landsbydegns Dagbog" (1848), H. C. Andersen's "Høns-Grethes familie" (1870) og især den unge biolog J. P. Jacobsen, der debuterede med sin historiske roman "Fru Marie Grubbe" i 1876. Det var forfatterens oversættelse af Charles Darwins "Arternes oprindelse", der gav J. P. Jacobsen tid og råd til sit forehavende som forfatter, hvor han lader Marie Grubbe udfolde sig i drifternes vold svøbt i symbolik hentet fra romantikken på et tidspunkt, hvor sædelighedsspørgsmålet duk-

85

Skoven fra stenalder til gods

Falster er det landstykke, der blev tilbage af en større sammenhængende morænelersformation, da isen mod nord smeltede, oversvømmede fastlandet og Østersøen blev skabt for ca. 12.000 år siden.

Mens landstykket sundede sig efter mange tusinde års tryk, spirede vegetationen frem til glæde for de indvandrede dyr og senere også de første mennesker.

Meget tyder på, at øens første træer var ege, muligvis iblandet fyr og hassel. Egen har været dominerende på Falster ned til Gedser frem til bogen holdt sit indtog fra omkring 500 f.Kr. De gamle ege i Hovedskoven er sandsynligvis de sidste naturlige efterkommere af de første træer på øen. Efterhånden som egne faldt for skibsbyggeri, overtog andre arter ved naturlig spredning eller ved udplantning. I stenalderen skal skovlinden have domineret, mens bogen først i bronzealderen vandrer ind sydfra.

Langs kysten, hvor sten- og bronzealderfolket engang levede, udkæmpede vikingerne kampe mod de vestslaviske vendere, der herskede langs kysterne i

den sydlige Østersø og bragte navnet Corselitze med sig til Falster, da de slog sig ned der. De stavede det dog Kocæliz, og det var navnet på en landsby, Korselitze, som det også skrives, har dog måttet vige for Corselitze med C og tz, som blev navnet på godset, mens denne version genfindes i vejnavnene i området.

Øen hed Falstar, ved vi fra en rejsebeskrivelse fra en nordmand med navnet Wulfstan, der sejlede forbi, mens vikingerne trak sig ind i landet for at forskanse sig i den største af alle vikingeborge midt på øen. Det er vikingeborgen ved Virket.

Adam af Bremen omtaler i sin "Historia Hamburgensis Ecclesiae" øen fra sin rundrejse i Norden omkring 1075. Han skriver jo på latin, og øen hedder her Falstra. Han skriver desværre ikke noget om Falstra. Det er blot en af øerne, som i generelle vendinger beskrives som hjemsted for sørøvere.

Dengang lå kysten noget længere mod øst, og bopladserne lå enten, hvor der i dag er vand, eller længere inde i landet, for der er aldrig fundet levninger

9

fra bopladsen i skoven. Det er der til gengæld i det inddæmmede område ved Næsgård Nor, der strækker sig fra nordkysten til nordvest for landsbyen Næs. Her er der fundet flere stenalderbopladsen. Noret blev inddæmet 1854.

Navnet Falster er formentlig fra omtrent dengang Jesus (-1-31) gik rundt på Geneseret Sø, mener de lærde, og det skal være afledt af det fællesgermanske "faldan", som betyder "at folde", eller "feihan" som betyder "at skjule". Meningen må man selv søge. Men i øens folder gemmer sig mange skjulte skatte.

Ud af vikingekulturen voksede nogle erobringsterstige fyrster, der nok skulle belære de hedenske befolkninger omkring Østersøen, hvordan man underkaster sig Gud og konge. Det var Valdemarerne, der fra slottet i Vordingborg sendte soldater ud for at erobre og missionere. Venderne blev fordrevet fra Falster, og Valdemar den Store (1131-1182) fortsatte til Rugen, hvor han sammen med den sværdsvingende biskop Absalon (1128-1201) indtog Arkona og afbrændte en stor træfigur af den hedenske gud Svantevit.

Mens havet åd af kysten og i fred for fejderne langs den, voksede skoven atter op. Bøgen satte sig fast, og også andre arter stjal terræn fra de oprindelige ege og skovlunde. Således blev bøg, fyr, ahorn, elm og ask en del af det krongods, som Valdemarerne underlagde sig, og som forblev krongods, dvs. jord ejet af kongen, indtil 1425 for at sikre et passende jagtrevir, tømmer og brænde til ovnen.

Valdemar 2. Sej (1170-1241) fortsatte i Valdemar Den Stores fodspor og udvidede ekspansionen ind i Baltikum. Det var her, han i 1219 fik banneret med det hvide kors på den blodrøde dug med hjem fra korstoget mod Estland. Det blev siden til vores nationalflag "Dannebrog".

10

Feriekolonierne

Etableringen af feriekolonier for fattige og svagelige skolebørn lå i logisk forlængelse af fideikommisets indsats for børn, der behøvede omsorg. Siden 1860'erne havde børnehjemmet ved Korselitzevej taget sig af svigtede børn, og i 1917 blev omsorgen omsat i opførelsen af to feriekolonier i skoven ved stranden til henholdsvis Frederiksberg og Københavns Kommunelærerforening. Det skete på initiativ af førstnævnte, som fik anvist plads ved Donnemose midt i Mellemskoven, mens Københavns Kommunelærerforening fik tilbudt Abildvig i den nordlige del af skoven. Begge havde plads til ca. 50 børn, og begge blev finansieret af fideikommisets, mens lærerforeningerne stod for driften og vedligeholdelsen af inventaret.

Feriekolonien ved Tunderup Strandvej

Donnemose Feriekoloni

I 1919 ankom de første børn. Vand fik de fra en brønd, og nædtørften måtte forrettes på gammel-dags lokummer. Varme var der ikke, men i 1943 blev begge kolonier forsynet med kakkellovne, så de kunne modtage svagbørn og mindre børn uden for skole-sommerferien.

Det blev tyske flygtninge, der skulle få gavn af det, for i slutningen af krigen blev flygtninge indkvarteret her.

De i forvejen beskedne forhold var blevet værre med det store antal flygtninge, og en renovering stod for døren. Først i 1974/75 var sporene efter flygtningene helt væk, da man fornyede de nedslidte gulve. Der blev også indlagt el og etableret nye køkkener, badefaciliteter og toiletter.

Frederiksberg Kommunelærerforening havde åbenbart mistet tålmodigheden, for i 1958 etablerer den

49

OMRÅDET VED DEPOT HESNÆS HAVN

Hesnæs

Skrænten, der følger kystlinjen langs skoven brydes syd for Østerskov og nord for Mellemskoven af en ferskvandslette, der strækker sig fra kysten ind i landet sammen med Hesnæs Bæk. Her ved vigen ligger den lille fiskerby Hesnæs med sin havn.

Hesnæs eller Hestnæs nævnes første gang som fiskerleje i 1458, hvor der er strid om fordelingen af indtægterne herfra. Der har været drevet fiskeri langs Østersøkysten siden stenalderen. Både vendere og vikinger har fisket herfra, og fiskeri har været en del af godsets indtægtsgrundlag siden Valdemarerne.

De fiskede formentlig med både net og kroge, og de fiskede siden meget længe med bundgarn. Det fremgår af kilder, at der allerede i slutningen af 1500-tallet blev fisket med bundgarn af samme design som bundgarnene, der mange år senere blev den store forretning i Hesnæs. Dengang var der 5 1/2 bundgarnssteder. I anden halvdel af 1900-tallet var antallet vokset til ca. 20. Allerede i 1500-tallet var der beboelse ved fiskerlejet og dets fiskerboder stod på stranden. I 1664 var der ni beboede boder. I 1688 er antallet vokset til 11, og der er til hver bod knyttet en marklod.

Da Johan Frederik Classen købte Corselitze i 1766 fulgte Hesnæs ikke med i første omgang, men Hesnæs blev tilkøbt i 1771 for en sum af 900 Rigsdaler. Dengang havde Hesnæs 18 huse.

Hovedindtægten i disse huse kom fra fiskeri, men fæstefiskerne havde også arbejde i skoven og den beskedne marklod at passe. Til hvert fiskerhus hørte en lille frugthave og en marklod på en tønde land (ca. 0,55 ha). Tilsammen rådede fiskerne i begyndelsen af 1800-tallet over 5 store og 8 mindre både samt to bundgarn og 180 sildegarn.

Hvordan fiskeriet og livet med det foregik i første halvdel af 1800-tallet er velbeskrevet i "Hesnæs-bogen. Blade af Hans Mortensens Levnedsbog".

Byens 17 fiskerfamilier boede dengang i huse langs stranden, fortæller han, og bag dem havde de små

englodder, der ligesom marklodderne nordvest for byen indgik i fæstebøndernes levegrundlag. Deres jorde var mindre end de øvrige fæstebønder, men de var jo sat der for at fiske.

Der var ingen havn dengang, blot en kås, som beskyttede mod høje bølger, når vinden var i det hjørne. Kåsen byggede de op af sten lagt i et rev på tværs af kysten. Skibene kunne så i læ for bølgerne løbe næsten ind på stranden ved udløbet for Hesnæs Bæk.

Det meste fiskeri foregik fra joller, hvorfra de satte deres sildenet og åle-/torskekroge med agn af rejjer fanget ved færgeløjet ved Borre. Bundgarnspæle blev sat vinkelret på kysten fra større både. Hans Mortensen beretter, at de i fællesskab havde ét bundgarn. Pælene blev nedrammet om foråret og taget hjem

66

efter røgningen i efteråret. Om foråret blev garnet tjæret ved neddykning i kogende tjære og hængt til tørre på suler, før det blev sat på pælerækkerne i Østersøen om sommeren.

Det meste af fangsten i net var sild, som blev serveret med øllebrød hver morgen, fortæller Hans. Ferske sild blev stegt eller røget, mens de saltede sild for det meste blev kogt.

Net blev bundet i stuerne i hjemmene om vinteren. Først blev der spundet garn af hør, og siden blev garnet bundet til net. Ålekroge blev indkøbt i Stubbekøbing og bundet på korte liner, der igen var fastgjort til en stærk lang line. Ved indhaling var der også torsk og

aborrer blandt ålene. I bundgarnene fangede de ål, hornfisk, skrubber, sild, torsk og aborrer.

Alt var som det plejede, indtil stormfloden den 13. november 1872 gjorde det af med fire af byens huse og fiskerbådene med. En kraftig sydvestvind sendte masser af vand op i Den Botniske Bugt, og omslaget til en kraftig nordøststorm sendte vandmasserne tilbage i et skvulp, der bragte vandstanden op til 3,5 meter over daglig vande og forvandlede strandengen til en fjord. Hesnæs var hårdt medtaget, og væk var fiskeriet for en længere periode.

På det tidspunkt var fiskerne principielt frie fiskere, men Fideikommiset har tilsyneladende fortsat følt et

69

MÅLSTED: POMLE NAKKE TRAKTØRSTED

Pomle Nakke

Pomle Nakke har sit navn fra plattysk, hvor Pummel betyder et lille rundt brød. Ordet kan tænkes at referere til de mange rullesten, der er karakteristiske for kysten, og nakke er synonymt med pynt eller et knæk i kystlinjen. Pomle Nakke udtales lokalt som "Pumle Nakke". I dag er strækningen neden for traktørstedet sikret med kampestenshøfder.

Det oprindelige hegnsmandshus ved Pomle Nakke er opført 1892 i gule sten på toppen af skrænten, hvor små vandløb skærer sig ned. Udhusene kom til i 1894, og i 1909 blev det taget i brug som traktørsted ligesom det, man havde i Sølyst og siden hegnsmandshuset med Generalens Lysthus. En træpavillon blev tilbygget fra huset ud mod vandet, og der blev

61

god plads til servering af te, kaffe og kage til de voksne derude ved skrænten med den smukke udsigt, mens de heldige børn fik is.

I en længere årrække indtil 1972 var der en lille campingplads tilknyttet umiddelbart syd for traktørstedet.

Som havet sled sig ind på skrænten, måtte pavillonen for nogle år siden vendes og flyttes om på nordsiden, men traktørstedet levede videre.

I forbindelse med flytningen blev der opført en større havestue med store glasfacader og en formidabel udsigt over havet. På bagvæggen har de to kunstmalerne Vif Dissing og Em Hess, der voksede op i skovridergården i Hesnæs, malet skovens dyr, alfer, enhjørninger og andre mystiske væsner. De dukker op de mest overraskende steder i maleriet til stor fornøjelse for små gæster. Man skal dog lige lefte sløret først. Et gardin skjuler vægkunsten, mens de voksne spiser uden uro i lokalet.

I 2020 er det gamle traktørsted på skrænten blevet til en restaurant, hvor natur og kultur mødes i det kulinariske. Her kan man nyde en rigtig god frokost eller middag i de smukke og historiske omgivelser.

Og så går turen videre mod nord ad skovvejen, hvor Hesnæs snart dukker op på bagtæppet.

62

UDDRAG FRA BOGEN

Bogen kan købes på Pomle Nakke Traktørsted

